

Felkért hozzászóló

Ignác Károly

Hozzászólás Püski Levente „A Horthy-korszak politikai rendszere” című előadásához

Bár a konferencia címe a korszak vitatott kérdéseire utal, már előjáróban szeretném jelezni, hogy az álláspontom alapvetően hasonló Püski Leventééhez a politikai rendszer megítélésében. Ezért nem is vitatni, hanem inkább kiegészíteni fogom a megállapításait, illetve egyes kérdéseket más nézőpontból szeretnék megvilágítani.

Először nézzük meg a blokk címében szereplő három fogalmat, azaz a diktatúrát, az autokráciát és a demokráciát. Kezdve az utóbbival, egyetértve Püski Leventével, demokratikus rendszerről a Horthy-korszak semelyik időszakában nem lehet beszélni. Most az egyik alapvető ismérvet, a szabad és demokratikus választásokét kiemelve: a parlamenti választási rendszer nem volt demokratikus a korszakban, egy esetet kivéve. A korszak legelején, az 1920-as nemzetgyűlési választásokon ugyan alapvetően demokratikus volt a választójog, de az általános politikai helyzet és a szabadságjogok erős korlátozása miatt akkor sem beszélhetünk szabad közéletéről és szabad választásokról.

A diktatúra fogalom használata ellenben jogosan merül fel a korszak végén, hiszen Püski Levente is utalt azokra a már 1937-től kezdődő változásokra, amelyek a rendszert diktatórikus irányba módosították. Ahogy ő fogalmazott: az 1937 és 1942 közötti változások nyomán „diktatúraközeli szituáció jött létre”. Ezt még inkább így értékelhetjük, ha nem csupán a kormányzati vagy politikai intézményrendszert magát, hanem annak gyakorlati működését vizsgáljuk, illetve a hatalom és társadalom, az állam és polgárainak viszonyát is megnézzük. 1937-től kezdve ugyanis a hatalom olyan határokat lépett át, olyan szinten avatkozott be a társadalom működésébe és magánviszonyaiba, amely már egy diktatúrára jellemző.¹ Fontos hangsúlyozni, hogy ezen beavatkozások jó része nem az időközben megindult világháborúból, a rendkívüli helyzetből eredt, hiszen több ilyen lépés még 1939 ősze előtt született, de a későbbiek is inkább egyfajta belső „fejlődésből”, és nem feltétlenül csak a háborús logikából születtek.

¹ Erről részletesebben lásd Sipos Balázs: A Horthy-korszak politikai rendszere. In Vida István főszerk.: *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010)*. Budapest, 2011, Gondolat – MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, 137–147., különösen 146–147.

Végül marad az autoriter rendszer, a diktatúra és demokrácia közötti széles *szürke zóna*, időben változó hangsúlyokkal és jellemzőkkel² – ezen belül a pontosabb meghatározás nehézsége talán könnyen érthető a mai világunkban, a *hibrid rezsim*³ előretörésekor. A kérdés tehát az, hogy lehet-e egyáltalán egy olyan szabatos fogalmat – vagy egy több szóból álló leírást – találni, amely ráhúzható a Horthy-korszak egészére? Másképp fogalmazva: csak egy politikai rendszer volt-e a korszakban? Ha a Horthy-korszakon a kormányzó hivatali idejét értjük, azaz az 1920. március és 1944. október közötti időszakot, akkor a válasz egyértelműen nemleges, ahogy ez a Püski Levente által adott részletes bemutatásból is kiderült. Ha valamiért leszűkítjük a vizsgált időszakot 1922 és 1944 márciusa, azaz a bethleni „rendszeren belüli rendszerváltás”⁴ és német megszállás közé, akkor tényleg figyelemre méltó a politikai intézményrendszer alapelemeinek folytonossága. Ugyanakkor véleményem szerint a változások dinamikájának érzékeltetése és elemzése fontosabb, mint ezen időszak egységének hangsúlyozása, majd annak végén, 1944-ben egy éles cezúra húzása. Nyilván egy külső megszálló erő, így a németek jelenléte 1944 márciusától alapvető változás, mégis, ha a belső ügyeket nézzük, joggal tehető fel a kérdés: az 1943 végi politikai rendszer melyikhez állt közelebb: az 1920-as évek bethleni szisztémájához vagy a megszállás utáni, 1944. áprilisi állapothoz? Főleg, ha a politikai rendszer megítélésében figyelembe vesszük annak gyakorlati működését, illetve a hatalom és társadalom viszonyát is.

Az időbeli változások mellett, amelyeket Püski Levente előadása jól érzékeltetett, egy másik dimenziót, a politikai rendszer működésének térbeli különbségeit is fontos megemlíteni. Már magában a korszak parlamenti választási rendszerében is különbséget tettek az ország különböző területei között azzal, hogy 1922 és 1938 között Budapesten és a nagyobb városokban megmaradt a titkos szavazás, míg az ország többi részén (úgymond „vidéken”) Bethlen István visszahozta a nyílt szavazás intézményét. És ha tágabban nézzük, a pártok és a hozzájuk kötődő társadalmi szervezetek közéleti működésének általában is sokkal komolyabb korlátai voltak a nagyvárosokon kívül, míg a választások idején a vidéki egyéni kerületekben az úgynevezett „hivatalos jelöltek” mögött a közigazgatásra és más közintézményekre épülő kormányzati választási gépezet állt. Azaz az állami közigazgatási és a kormánypárti szerepkörök egybefonódtak, ahogy ez jól látszik például a főispáni tisztség esetében.⁵

² Sipos Balázs interpretációjában: „Itt olyan hatalomról van szó, amely saját magát korlátozhatja (vagy megteszi, vagy nem), és amely ugyanígy maga határozza meg a politika határait.” Uo. 146.

³ A kortárs politológiai irodalom számos más definíciót is alkotott az ilyen rendszerekre.

⁴ Turbucz Dávid: A politikai rendszer jellege a Horthy-korszak első tíz évében. *Múltunk*, 2007/4. 228–254., 232.

⁵ Erről részletesen lásd Ignác Károly: Választói magatartás 1926-ban. A kormánypárt választási gépezetének

Összességében tehát a politikai rendszer megítélésekor fontos figyelembe venni a viszonylag stabil intézményrendszer mellett azt is, hogy az állami hatalom birtokosai időben és térben eltérően viszonyultak a társadalomhoz, így különböző időpontokban és helyeken különböző határai voltak az emberek számára engedett, illetve a tőlük elvárt, sőt megkövetelt közéleti cselekvéseknek.

A fogalmi rész lezárásaként röviden érdemes kitérni a parlamentarizmus kérdésére is. Ennek alkalmazását azért gondolom részben problémásnak a korszakra, mert a gyakorlati működést tekintve 1922 után egyértelmű, hogy a főhatalom nem a parlament kezében van, hanem a kormányzó és a miniszterelnök között oszlik meg, és a végrehajtó hatalom túlsúlyáról beszélhetünk. Ezt egy példával illusztrálva: 1922 után az összes országgyűlési választás előrehozott volt, azaz a parlamentek nem töltötték ki az ötéves mandátumukat. A formailag a kormányzó által elrendelt felosztatásokra pedig rendre az aktuális miniszterelnök politikai érdekéből került sor, többször azért, hogy az országgyűlés összetételét a miniszterelnökhöz szabják. Abban természetesen egyetértek Püski Leventével, hogy a parlament, és még inkább a kormánypárt, egyfajta korlátja volt a miniszterelnöki hatalomnak, döntéseinél figyelembe kellett vennie annak várható véleményét és igényeit, ugyanakkor mégis a miniszterelnöknek volt igazi hatalma előbbieket felett, és nem fordítva.⁶

A politikai rendszer bonyolult változásait, összetett folyamatait végül egy résztémán keresztül érzékeltetem: ez a területi önkormányzatiság és helyi választások fontos, de részleteiben kevésbé vizsgált kérdése. Ahogy Püski Levente is említette, a vármegyei és városi törvényhatóságoknál – Budapestet leszámítva – 1929-ig nincs megújulás, azaz elég hosszú ideig nem jön létre valamilyen új választással legitimált önkormányzatiság, miután a Bethlen-kormánynak megfelelt az 1919 után kialakult helyzet, így halogatta e kérdés rendezését.⁷ E szint alatt, azaz a rendezett tanácsú városokban és a községekben sor kerülhetett helyi választásokra az 1920-as években, de csak a régi, 19. századi törvény alapján (1886. évi XXII. tc.), azaz nem túlzás azt mondani, hogy akkor már anakronisztikusan szűk körű választójoggal. Ennek ellenére egyes speciális helyeken, például a Budapest környéki elővárosokban mégis lehetőség nyílt a kormány ellenzékének, hogy helyi szinten hatalomra

működése és egy statisztikai felmérés tanulságai nyílt szavazású választókerületekben. *Múltunk*, 2018/1. 87–134.

⁶ Sipos Balázs megfogalmazásában: „nem a kormánypártnak volt miniszterelnöke, hanem a miniszterelnöknek volt kormánypártja. Sosem fordult elő ugyanis, hogy a kormánypárt miniszterelnököt cserélt volna [...], miniszterelnökök viszont többször is »leváltották« kormánypártjukat – és ebben őket a kormányzó »segítette.«” Sipos: i. m. 142. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy az új miniszterelnökhöz és kormányhoz rendre azonnal, automatikusan hozzáigazították volna a parlamentet, mint az az akkori Romániában történt. A magyar jobboldali hatalmi eliten belül egyre komolyabb ellentétek alakultak ki az 1930-as években, és ezek a megosztottságok a kormánypárton belül is megjelentek és tartósan fennmaradtak.

⁷ Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Budapest, 2006, Pannonica, 190–191.

kerüljön,⁸ ami belefért a bethleni rendszerbe, azaz a központi hatalom ezt nem akadályozta meg. Ellenben magában a fővárosban a kormány már beavatkozott, antidemokratikus, sőt a korabeli jogszerűségnek is nehezen megfeleltethető eszközökhöz is nyúlt: először a főváros autonómiáját függesztette fel, majd a választási eredményeket „korrigálta”, így a fővárosban nem engedte az 1925-ben többségi támogatást szerző liberális és szociáldemokrata szövetség helyi hatalomátvételét.⁹

Az 1929-es közigazgatási reform (XXX. tc.) nyomán a helyi önkormányzati testületek választása korszerűbbé vált, bár a választójogi korlátozások és a szavazási eljárás furcsaságai megmaradtak, ahogy a virilizmus is – módosított formában, de – tovább élt. Ugyanakkor az 1930-as években egyre erősödött a központi beavatkozás a helyi közeletekbe és választásokba, hatalmi erővel igyekeztek biztosítani a kormánypárti dominanciát a helyi képviselő-testületekben is.

Összességben tehát a helyi önkormányzatiság a korszakban végig korlátozott volt, de a központi hatalom időben változó módon és eszközökkel biztosította a befolyását. Mindez azonban egyáltalán nem volt magyar sajátosság. A tágabb régióra, Kelet-Közép-Európára általában jellemző volt a két világháború közötti időszakban, hogy a nemzetállam-építés és a (helyi) demokrácia konfliktusából az előbbi került ki győztesen, így a legtöbb országban a nacionalizmus és a centralizáció volt a jellemző folyamat, egyre inkább antidemokratikus tartalommal.¹⁰

⁸ Az 1920-as években vált rendezett tanácsú várossá Kispest, Pesterzsébet, Rákospalota, majd Budafok, ami új, immár városi képviselő-testületek választásával járt együtt. Ezeken rendre a helyi liberális-szociáldemokrata blokkok győztek és szereztek többséget a helyi önkormányzati testületekben. Hasonló történt a már 1907 óta városi rangú Újpesten, ahol más okból, de szintén helyi választást tartottak 1922-ben, ellenzéki sikerrel.

⁹ Ignác Károly: *Budapest választ.* Budapest, 2013, Napvilág, 35–37.

¹⁰ Heidi Hein-Kircher – Steffen Kailitz: „„Double transformations”: nation formation and democratization in interwar East Central Europe. *Nationalities Papers*, 2018/5. 745–758.